

N.A.Nurmatov,
“Asakabank” AJ Bosh ofisi Korporativ xizmat
koʻrsatish departamenti Loyihalarni ekspertiza va
tahlil qilish boshqarmasi yetakchi mutaxassisi,
OʻzR Bank-moliya akademiyasi tinglovchisi

A.S.Usmanova,
“Yangi texnologiyalar” ilmiy axborot markazi DUK
Loyihalarni boshqarish boʻlimi bosh mutahassisi
OʻzR Bank-moliya akademiyasi tinglovchisi

M.Sh.Boʻtaboyev,
OʻzR Davlat aktivlarini boshqarish agentligining
Xususiylashtirish, raqobat va korporativ boshqaruvni
rivojlantirish muammolarini tadqiq etish markazi
boʻlim boshligʻi, fizika-matematika fanlari nomzodi

MAMLAKATIMIZDA INVESTITSIYA LOYIHALARINING BUGUNGI KUNDAGI HOLATI VA ISTIQBOLLARI

Annotatsiya. Maqolada mamlakatimizda amalga oshirilayotgan investitsiya loyihalari joriy holati, ularni amalga oshirishda tijorat banklarining oʻrni, investitsiya loyihalarini tanlash va ular samaradorligini baholash amaliyoti tahlil qilingan holda, investitsiya loyihalar samaradorligini baholash usullarini takomillashtirish masalalari, “loyihalar fabrikasi”ni qoʻllash va uning samaradorligi tadqiq qilingan. Amalga oshirilgan tadqiqot asosida xulosalar shakllantirilgan.

Kalit soʻzlar: investitsiya, investitsiya loyihasi, loyiha samaradorligi, investitsiya dasturi, “loyiha fabrikasi”, eksport, investor.

Аннотация. В статье анализируется текущее состояние инвестиционных проектов в стране, роль коммерческих банков в их реализации, отбор инвестиционных проектов и практика оценки их эффективности, совершенствование работы «фабрики проектов» и методик оценки эффективности инвестиционных проектов. На основании проведенных исследований сформулированы выводы.

Ключевые слова: инвестиция, инвестиционный проект, эффективность проекта, инвестиционная программа, «фабрика проектов», экспорт, инвестор.

Annotation. The article analyzes the current state of investment projects in the country, the role of commercial banks in their implementation, the selection of investment projects and the practice of assessing their effectiveness, improving methods for assessing the effectiveness of investment projects and “project factory”. Based on the research conducted, conclusions were drawn.

Keywords: investment, investment project, project efficiency, investment program, “project factory”, export, investor.

Kirish

Barchamizga maʼlumki, Covid-19 pandemiyasi inqirozi butun dunyo iqtisodiyotini oʻz domiga tortdi, jumladan, Oʻzbekiston Respublikasi iqtisodiyotini ham. Bunday ogʻir iqtisodiy sharoitda iqtisodiyotning yetakchi tarmoq korxonalarida yuzaga kelgan muammolar nafaqat korxonalar oʻzlari uchun balki unga bevosita aloqador boʻlgan bank tizimi uchun ham jiddiy muammolarni yuzaga keltira oldi. Jumladan, tijorat banklari tomonidan moliyalashtirilgan investitsiya loyihalari doirasida xorijdan olib kelinishi lozim boʻlgan texnika-texnologiyalar, xomashyo va boshqa turdagi import tovarlar pandemiya sabab chegaraviy cheklovlar orqali iqtisodiyotda uzilishlarga va investitsiya loyihalarini oʻz vaqtida ishga tushishida kechikishlarga sabab boʻldi.

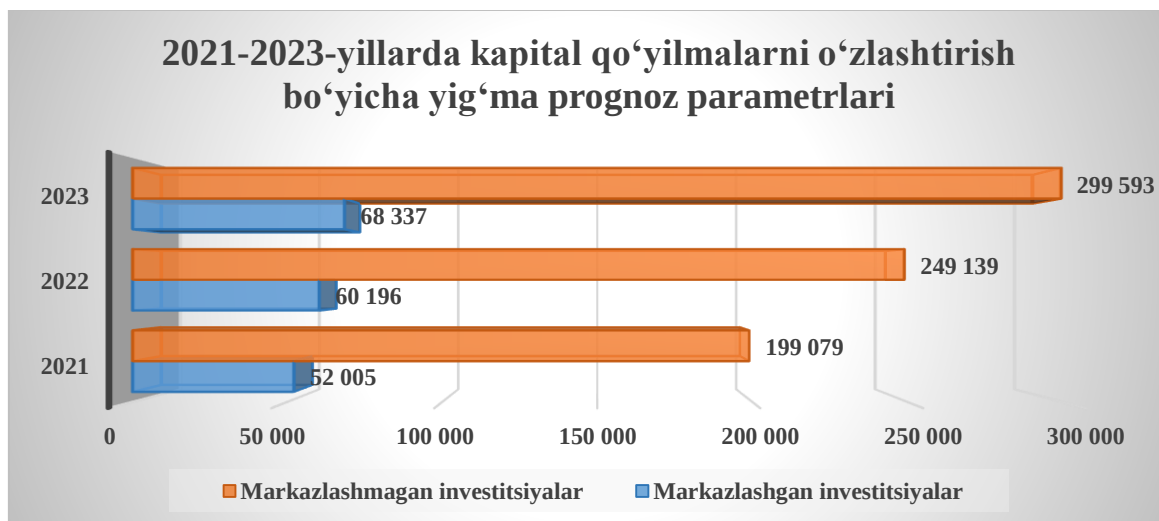
Bunday ogʻir damda mamlakatimiz rahbari tomonidan olib borilgan siyosat investorlarning mamlakatdan chiqib ketishiga yoʻl qoʻymaslik, aksincha chetdan qoʻshimcha investitsiya jalb qilgan holda iqtisodiyotning ortda qolayotgan va muammolar mavjud boʻlgan tarmoq nuqtalarini aniqlab, ularni bartaraf etish va sogʻlom investitsiya muhitini yaratish borasidagi katta qadam boʻldi.

Muhokama va natijalar

Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev rahbarligida jahonning rivojlangan davlatlari bilan olib borilayotgan diplomatik munosabatlar natijasi oʻlaroq eksport va investitsiya miqdori kundan kunga ortib bormoqda. Jumladan, soʻnggi besh yilda iqtisodiyotimizga kiritilgan xorijiy investitsiyalarning hajmi 3 barobar oʻsganligi evaziga koʻplab ishlab chiqarish zavodlari va korxonalari ishga tushirildi. Buning natijasida, ichki bozorda mahsulotlar va xizmatlar turi va hajmi koʻpaydi va aholining ish bilan taʼminlanishi darajasi ortdi.

Respublikada xomashyo bazasini kengaytirish va uni qayta ishlashni chuqurlashtirish, yuqori qoʻshilgan qiymatli raqobatbardosh tayyor mahsulotlar ishlab chiqarish hajmlarini oshirish, iqtisodiyot tarmoqlariga toʻgʻridan toʻgʻri xorijiy investitsiyalar va yuqori texnologiyalarni keng jalb qilish, investitsiya loyihalarining ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligini taʼminlash, shu asosda yuqori daromadli ish oʻrinlarini yaratish hamda hududlarni jadal ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish maqsadida Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 28 dekabrda “Oʻzbekiston Respublikasining 2021-2023-yillarga moʻljallangan Investitsiya dasturini amalga oshirish chora-tadbirlari toʻgʻrisida”gi PQ-4937-sonli qarori qabul qilingan. Oʻzbekiston Respublikasining 2021-2023-yillarga moʻljallangan Investitsiya dasturi doirasida 928,3 trln soʻm miqdoridagi markazlashgan va markazlashmagan investitsiyalar, jumladan 37,5 mlrd AQSh dollari miqdoridagi xorijiy investitsiyalar oʻzlashtirilishini nazarda tutuvchi 2021-2023-yillarda kapital qoʻyilmalarni oʻzlashtirishning yigʻma prognoz parametrlari, shuningdek, 2021-2023-yillarda investitsiyalar va kreditlarni oʻzlashtirish hamda jalb qilishning prognoz parametrlari, 226 ta yangi ishlab chiqarish quvvati va 34 mingdan ziyod ish oʻrni yaratilishini nazarda tutuvchi 2021-yilda yirik ishlab chiqarish obyektlari va quvvatlarini ishga tushirish boʻyicha manzilli dastur ishlab chiqilgan.

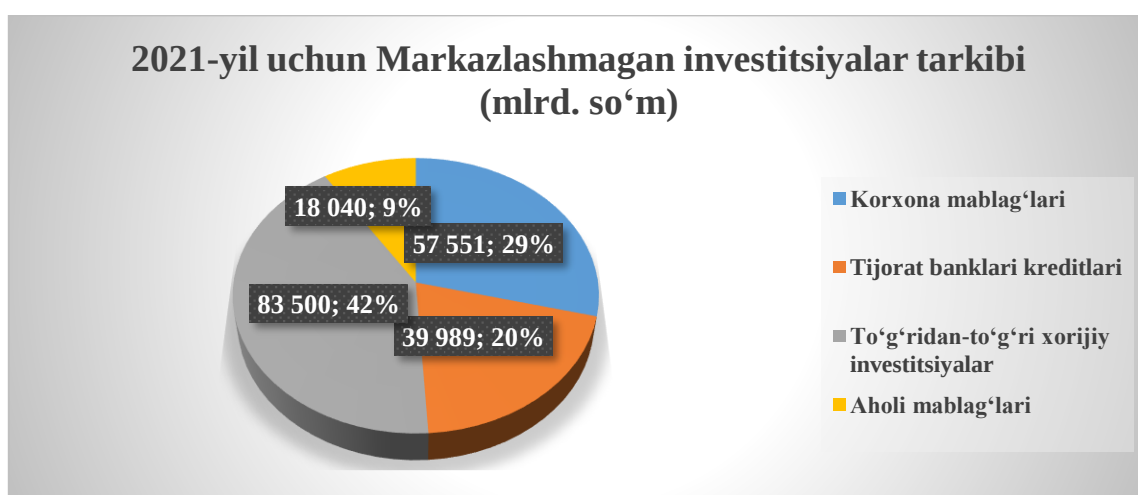
Quyida ushbu Investitsiya dasturi doirasida ishlab chiqilgan prognoz parametrlar bilan tanishishiz mumkin:

1-rasm. 2021-2023-yillarda kapital qoʻyilmalarni oʻzlashtirish boʻyicha yigʻma prognoz parametrlari¹

1-rasmdan koʻrinib turibdiki, 2021-yilda 199.079ta markazlashmagan investitsiyalarni iqtisodiyotning real sektoriga jalb qilish koʻzda tutilgan. Bunda markazlashgan investitsiyalar 52.005 tani tashkil etib, 2023-yilga qadar 16.332 taga oshirilishi prognozlashtirilgan.

Eʼtiborli jihati shundaki, prognoz parametrlariga koʻra markazlashmagan investitsiyalar salmogʻi tanlangan davr mobaynida markazlashgan investitsiyalardan sezilarli darajada yuqori boʻlishi koʻrsatilgan. Prognoz parametrlariga koʻra markazlashmagan investitsiyalar markazlashgan investitsiyalardan 2021 yilda uch barobarga va 2022, 2023 yillarda 4 barobarga yuqori boʻlishi koʻrsatilgan.

2-rasm. 2021-yil uchun Markazlashmagan investitsiyalar tarkibi (mlrd. soʻm)²

¹ www.isrs.uz – Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi strategik va mintaqalararo tadqiqotlar instituti rasmiy sayt

² Oʻsha manba

Yuqoridagi ma’lumotlar shuni ko’rsatadiki, hukumatimiz tomonidan ishlab chiqilgan Investitsiya dasturi markazlashmagan investitsiyalarga tayangan holda amalga oshirilishi rejalashtirilgan bo’lib, markazlashmagan investitsiyalar tarkibida korxona o’z mablag’lari 29%, tijorat banklari kreditlari 20%, xorijiy investitsiyalar 42% hamda aholi mablag’lari 9% ulushni egallagan holda, mamlakat investitsiya salohiyatini oshirish va buning natijasida iqtisodiyotning yuqori o’sish ko’rsatkichlariga erishishini ta’minlash maqsad qilingan.

Iqtisodiyotning har bir tarmog’i va Respublikamizning har bir hududida Investitsiya dasturi doirasida amalga ishirlayotgan loyihalar soni yildan-yilga ortib kelmoqda. Joriy yil umumiy hisobda 179 ta yirik va 10 mingta hududiy loyihalar ishga tushirilgan bo’lib, ushbu loyihalar amalga oshishi uchun 76 trillion so’m investitsiya mablag’lari yo’naltirilgan. Ushbu investitsion loyihlarning ishga tushishi orqali jami 143 mingta yangi ish o’rinlari yaratilgan.

Ushbu ko’rsatkichlar bilan to’xtab qolmay, joriy yil yakuniga qadar 139 ta yirik va 3 mingta hududiy investitsiya loyihalarini ishga tushirish maqsad qilingan.

Shavkat Mirziyoyevning saylovoldi uchrashuvlarida joylardagi ehtiyoj va aholi talabidan kelib chiqib, hududiy dasturlar belgilangan edi. Ular uchun kelgusi yilda qariyb 75 trillion so’m mablag’ ajratilishi rejalashtirilgan. Xususan, kelgusi yilda oilaviy tadbirkorlik dasturlari, ishsiz aholi va yoshlarni kasb-hunarga o’qitish, xizmat ko’rsatish sohalaridagi loyihalarni amalga oshirish uchun 13 trillion so’m ajratilishi ko’zda tutilgan.

Kelgusi yilda davlat investitsiya dasturi doirasida jami 18 trillion so’mlikdan ziyod 1 ming 700 ga yaqin loyiha, tarmoq va hududiy investitsiya dasturlari doirasida 22 milliard dollarlik 9 mingta loyiha amalga oshirilishi belgilangan. Ularning natijasida, mos ravishda, 135 ming va 305 mingta ish o’rni tashkil etish maqsad qilingan.

Shuningdek, kelasi yil xalqaro moliya tashkilotlaridan jalb etilgan 2 milliard 200 ming dollar mablag’ni o’zlashtirish hisobiga 109 ta loyihani amalga oshirish rejalashtirilgan. Buning samarasida 28 ming aholi bandligi ta’minlanadi.

Bu kabi ko’rsatkichlarni insonni quvontiradi albatta. Zero, iqtisodiy va ijtimoiy loyihalarni amalga oshirilishi evaziga aholini ma’lum turdagi mahsulot (xizmat)ga bo’lgan ehtiyojini qondirib qolmasdan, aholining ish bilan band bo’lishi hamda turmush sharoitining yaxshilanishi imkonini beradi.

Davlatimiz rahbari har bir so’m investitsiya iqtisodiyotga natija bo’lib qaytishi, xalqimiz manfaatiga xizmat qilishi kerakligini takror takror ta’kidlaganlar. Shu bois investitsiya loyihalari bo’yicha loyiha samaradorligini to’g’ri baholagan holda, tijorat banklari tomonidan ajratiladigan kredit mablag’larining maqsadli ishlatilishi va kelgusida ko’zlangan natijaga erishili yuzasidan nazoratni amalga oshirish tijorat banklari oldidagi yuksak vazifadir.

Ammo so’nggi yillarda foydalanishga topshirilgan 442 ta investitsiya loyihalari dastlabki hisob-kitoblarga nisbatan past quvvatlarda ishlayotganligi, ularning 238 tasida xomashyo tanqisligi va ishlab chiqarilgan mahsulot/xizmat o’z bozorini topishda, 115 tasida tijorat kreditlari va 35 tasida infratuzilma bilan bog’liq muammolar mavjudligi aniqlangani dilni xira qilmay qolmaydi. Investitsiya loyihasini

amalga ishirilishi orqali olinadigan iqtisodiy, ijtimoiy naf to‘g‘ri baholanmaganligi sababli bu kabi muammoli vaziyatlar barcha tijorat banklarida, ayniqsa yirik investitsion mavqega ega banklarda uchrab turibdi.

Kasalni davolagandan ko‘ra uni oldini olgan yaxshi deganlaridek, investitsiya loyihasini ekspertiza qilish jarayonida loyiha samaradorligi yuzasidan loyiha menejerlari tomonidan to‘g‘ri berilgan baho nafaqat tijorat banki uchun, balki loyiha tashabbuskori, investor hamda loyihada bevosita yoki bilvosita ishtirok etuvchi barcha subyektlar uchun ham birdek muhim bo‘lmog‘i lozim.

Sanoat loyihalarida asosiy e‘tibor ilg‘or xorijiy texnologiyalardan foydalangan holda zamonaviy, raqobatbardosh, bozorbop mahsulotlar ishlab chiqarishga qaratilgan. Shuni alohida ta’kidlashimiz joizki, investitsiya loyihalari doirasida tijorat banklari tomonidan ajratilayotgan kreditlarning asosiy qismi xorijdan zamonaviy ishlab chiqarish texnologiyalarini xarid qilish uchun yo‘naltirilgan. Joriy yilda import qilingan 270 dan ortiq ishlab chiqarish uskunalari liniyasi haligacha o‘rnatilmagan bo‘lib, natijada investitsiya loyihalari ishga tushish muddatlari rejadan ortda qolmoqda. Bunga sabab bo‘layotgan jarayonlarni soddalashtirib, uskunalarini tezroq foydalanishga topshirish yuzasidan zaruriy choralar ko‘rish ham loyiha tashabbuskorining, ham investorning, ham tijorat bankining qiziqishi doirasidagi masaladir.

Shavkat Mirziyoyev Prezident saylovi oldidan xalq bilan uchrashuvlarda investitsiya loyihalarini amalga oshirish bo‘yicha yangi tizim joriy etilishini aytgan edi. Buning uchun har bir hududda “tuman loyiha guruhleri” va xolding kompaniyalari tashkil etilishi rejalashtirilgan. Ushbu yangi tuzilmalar tadbirkorlarning biznes hamkoriga aylanadi. Ular tadbirkorlarning yonida turib, g‘oyadan boshlab, investorlarni jalb qilish va loyihalarni to‘liq quvvatda ishlashigacha har kuni yordam berishga mas’ul bo‘ladi.

2017–2021-yillarda O‘zbekistonni rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha harakatlar strategiyasini uchunchi ustuvor yo‘nalishida investitsion loyihalar ko‘lamini oshirgan holda viloyat, tuman va shaharlarni kompleks va mutanosib ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish, ularning mavjud salohiyatidan samarali va optimal foydalanish ko‘zda tutilgan.

Bunday islohotlar natijasi o‘laroq, Vazirlar Mahkamasining “Hududlarni iqtisodiy rivojlantirishda investitsion loyihalarni amalga oshiruvchi guruh – “Loyihalar fabrikasi” markazini tashkil etish to‘g‘risida”gi qaroriga muvofiq Investitsiyalar va tashqi savdo vazirligi, Yoshlar ishlari agentligi, “Tashqi iqtisodiy faoliyat Milliy banki” AJ, “Asakabank” AJ, “O‘zsanoatqurilishbank” ATBning hududlarni iqtisodiy rivojlantirish loyihalarini amalga oshirish maqsadida – “Loyihalar fabrikasi” markazini tashkil etish to‘g‘risidagi taklifiga rozilik berildi.

“Loyihalar fabrikasi” Investitsiyalar va tashqi savdo vazirligi tomonidan 2021 yil 27 mayda tasdiqlangan “Hududlarni iqtisodiy rivojlantirish loyihalarini amalga oshirish guruhi to‘g‘risida” gi nizom asosida o‘z faoliyatini yurgazib kelmoqda.

“Loyihalar fabrikasi”:

- Hududlarning rivojlanish salohiyatini hisobga olgan holda loyiha takliflarini ishlab chiqadi, loyihalarni amalga oshirishdan manfaatdor boʻlgan investor-tadbirkorlarga taklif etadi;

- Tashabbuskor-tadbirkorlar bilan hamkorlikda biznes gʻoyalarni yaratadi;

- Investitsiya loyiha takliflarini ishlab chiqadi;

- Yoshlar uchun ajratilgan yoshlar kichik tadbirkorlik zonalari, yoshlar tadbirkorlik va sanoat zonalari uchun loyihalarni yaratishga yaqindan koʻmak beradi.

“Loyihalar fabrikasi”ni ochishdan asosiy maqsad – hudud iqtisodiyotini rivojlantirish uchun ichki imkoniyatlardan kelib chiqqan holda mahalliy aholini tadbirkorlikka koʻproq jalb qilish, shuningdek, gʻoya egalariga oʻz gʻoyalarini realizatsiya qilish jarayonida duch keladigan turli jarayonlarda koʻmaklashishdan iboratdir.

Atrofimizda shunday kishilar boʻladiki, ularda pul bor va tadbirkorlikning qaysidir turi bilan shugʻullanishni istashadi, ammo gʻoya yoʻq. “Loyihalar fabrikasi” gʻoyasi bor, mablagʻi yoʻq va mablagʻi bor-u, gʻoyasi yoʻq kishilarni bir-biriga uchrashtirish uchun koʻprik vazifasini ham oʻtaydi.

3-rasm. Respublikada tashkil etilayotgan loyihalar fabrikalari haqida maʼlumot³

Prezident xorijiy investitsiya va eksport hajmini oshirishda mamlakatimizning chet davlatlardagi elchilari faoliyati muhimligini taʼkidladi. Hudud va tarmoq rahbarlariga istiqbolli loyihalar topib, elchilar bilan birgalikda ularni amalga oshirish boʻyicha topshiriqlar berildi.

Bundan koʻzlangan maqsad jahon bozoriga chiqish va buning natijasida xorijiy investorlarni jalb qilishdan iboratdir.

Xulosa

Bunday investitsiya siyosatini yuritish orqali mamlakatda investitsiya muhitini yanada yaxshilash, buning natijasida aholi turmush darajasini oshirish maqsad

³ www.isrs.uz – Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi strategik va mintaqalararo tadqiqotlar instituti rasmiy sayti

qilingan. Bunga erishish yoʻlida investitsiya loyihalarini ishlab chiqishdan tortib toki loyihani amalga oshirishgacha boʻlgan jarayonlarda qatnashuvchi har bir subyekt birdek masʼuliyat va jonkuyarlik bilan oʻz vazifasini sidqidildan bajarishi lozim. Bu esa investitsiya loyihalarini amalga oshishi va loyihaning koʻzlangan samaraga erishishi imkonini bermasdan qolmaydi. Bugungi qilingan ish ertangi mevasini albatta beradi. Shunday ekan, loyihalar ekspertizasi jarayonida loyihalar samaradorligini toʻgʻri baholash masʼuliyatli va jiddiy vazifa ekanligini barchamiz unutmasligimiz zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI

1. “Oʻzbekiston Respublikasining 2021-2023-yillarga moʻljallangan Investitsiya dasturini amalga oshirish chora-tadbirlari toʻgʻrisida”gi PQ-4937;
2. “2017 — 2021-yillarda Oʻzbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yoʻnalishi boʻyicha harakatlar strategiyasi” PF-4947 07.02.2017;
3. “Hududlarni iqtisodiy rivojlantirish loyihalarini amalga oshirish guruhi toʻgʻrisida” gi Nizom 27.05.2021;
4. www.lex.uz – Oʻzbekiston Respublikasi qonunchilik maʼlumotlari milliy bazasi;
5. www.isrs.uz – Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi strategik va mintaqalararo tadqiqotlar instituti rasmiy sayti;
6. www.mineconomy.uz – Oʻzbekiston Respublikasi Iqtisodiy taraqqiyot va kambagʻallikni qisqartirish vazirligi rasmiy sayti;
7. www.kun.uz – Oʻzbekiston va jahon yangiliklari, eng tezkor va soʻnggi xabarlar sayti.